

Θωμάς ο Ακινάτης

(1225-1274 μ.Χ.)

Το μεταφυσικό σύστημα του Ακινάτη

Ο Ακινάτης, χρησιμοποιώντας εύστοχα έννοιες προγενέστερων φιλοσόφων, τις οργάνωσε σ' ένα φιλοσοφικό σύστημα εδραιωμένο στην ορθολογικότητα του κόσμου ως αποκάλυψη του Θεού. Με αυτό το δεδομένο αντιλαμβανόταν τη θεία δημιουργία ως φανέρωση της θείας ταυτότητας, με αποτέλεσμα όλες οι μορφές της ζωής από τα κατώτερα έως τα ανώτερα όντα να συμβάλλουν στην αποκάλυψη των θείων ιδιοτήτων.

Ξεκινώντας από την άποψη ότι όλη η αλήθεια, φυσική ή υπερφυσική, αποκεκαλυμμένη ή ορθολογική, έχει ως αφετηρία της το πρόσωπο του Θεού, ο Ακινάτης δέχεται ότι η αποκάλυψη, που είναι η ανώτερη πηγή της αλήθειας, δεν πρέπει να αντιφάσκει προς τον ορθό λόγο. Έτσι, σύμφωνα με τον Ακινάτη, ορισμένες από τις αλήθειες φτάνουν έως εμάς διαμέσου του ορθού λόγου, δηλαδή βρίσκονται μέσα στις φυσικές επιστήμες, ενώ άλλες γνωστοποιούνται διαμέσου της πίστης ή της αποκάλυψης, όπως είναι τα δόγματα της εκκλησίας (πχ. η αλήθεια περί της Τριάδας). Στο στοχασμό του Ακινάτη συμφιλώθηκαν οι προγενέστερες θέσεις αντίστοιχα του Ανσέλμου: “πιστεύω για να κατανοήσω” και του Αβελάρδου: “κατανοώ για να πιστέψω”.

Ο Ακινάτης, επηρεασμένος από την αριστοτελική πεποίθηση ότι είναι ευκολότερο και πιο ορθό να μεταβαίνει κάποιος από τα εύκολα στα δύσκολα, από τα όντα που προσεγγίζουμε δια των αισθήσεων στα νοητά όντα που γίνονται προσιτά δια της νόησης, διαχωρίζει **το μη αυθύπαρκτο ον**, το οποίο συνοδεύει ως ιδιότητα κάποιο άλλο και δεν αποτελεί κοινό χαρακτηριστικό για όλα τα όντα, από το **καθ' εαυτό όν**, το οποίο διακρίνεται σε απλά και σύνθετα όντα, χαρακτηρίζοντας ως σύνθετα τα συγκροτημένα από ύλη και μορφή, δηλαδή το αριστοτελικό *ένυλον είδος*. Ο όρος **απλά όντα** αναφέρεται πρωτίστως στη δημιουργική δύναμη του Θεού, και στη συνέχεια σε άλλες υποστάσεις, όπως οι άγγελοι και η ανθρώπινη ψυχή, που εξαρτώνται από την πρώτη θεϊκή ουσία, το *πρώτο ακίνητο κινούν*.

Επιχειρώντας στη συνέχεια να προσδιορίσει την ουσία των όντων, ο Ακινάτης διασαφηνίζει πρωτίστως τι είναι ουσία γενικά. Για τούτο θέτει τέσσερα κριτήρια:

α. Η ουσία είναι πραγματικό και όχι απλώς νοούμενο ον. Σύμφωνα με τον Ακινάτη υπάρχουν όντα που δεν είναι πραγματικά (πχ. οι στερητικές και οι αρνητικές εκφράσεις, όπως η τυφλότητα –διάκριση αφηρημένου και ουσιώδους (10 κατηγορίες).

β. Η ουσία είναι ένα κοινό χαρακτηριστικό πολλών όντων. Εφόσον το πραγματικό ον συνίσταται από τις δέκα κατηγορίες, που δεν αφορούν ατομικά όντα αλλά τα γένη, συμπεραίνουμε ότι η ουσία συνάγεται από το πραγματικό ον και αποτελεί κοινό χαρακτηριστικό, που συνδέει το άτομο με το είδος του ή το είδος με το γένος του.

γ. Η ουσία μπορεί να ορισθεί μέσω ενός ορισμού. Ο Ακινάτης φέρει μέσα στο μεσαιωνικό στοχασμό το σωκρατικό ερώτημα περί ουσίας το “τί ἔστιν;” και απαντά βασιζόμενος στα κοινά χαρακτηριστικά που συνδέουν ένα είδος με το γένος του. Παράλληλα την προσδιορίζει και ως μορφή, όχι ιδεατή όπως η πλατωνική, αλλά αλληλένδετη με την ύλη.

δ. Η ουσία είναι φύση, γεγονός που αναδεικνύει ότι τα αυθύπαρκτα όντα δεν στερούνται την αυτοκινησία τους, την ιδιαίτερη δραστηριότητά τους¹.

Η αισθητική θεώρηση του ωραίου

Η αισθητική θεώρηση του Ακινάτη έχει άμεση συνάφεια με το ενδιαφέρον του για την τέχνη, όπως και για τη μουσική, καθώς και με τις επιδόσεις του στην ποίηση και στη λογοτεχνία. Το κάλλος για το Θωμά δεν αποτελεί μια απλά αφηρημένη νοητική πραγματικότητα, χωρίς να βιώνεται, αλλά προσφέρεται ως μουσική αρμονία και ποιητική εκφραστικότητα. Οι αισθητικές απόψεις του περί του κάλλους φαίνονται επηρεασμένες από εκείνες του ψευδο-Διονυσίου Αρεοπαγίτη, του οποίου τα έργα προσέγγισε με αφορμή τις διαλέξεις του μεγάλου Αλβέρτου. Ο Ακινάτης προσπαθεί να αποδείξει ότι το *καλόν* (*pulchrum*) και το *κάλλος* (*pulchridō*) αποδίδονται με διαφορετικό τρόπο στον Θεό και στα όντα, εφόσον στο Θεό είναι δύο κατηγορήματα μη διαιρετά, ενώ στα όντα είναι διαιρετά.

Το κάλλος υπάρχει στα πράγματα και δεν είναι παρά μέθεξι του ωραίου, το οποίο ταυτίζεται με το πρώτο αγαθό, με το είναι. Ο Θεός είναι κάλλος και ωραίος καθ' εαυτός και όχι προς κάτι άλλο. Το θείο κάλλος αντανακλάται στη δημιουργία, την οποία διατάσσει και εναρμονίζει. Εκείνο που τονίζεται ιδιαίτερος είναι ότι το

---

¹ Βλ. Σωτηρία Τριαντάρη-Μαρά, *Ιστορία της φιλοσοφίας. Από την αρχαιότητα στον μεσαίωνα*, τ. Α', Θεσσαλονίκη, Εκδ. Σταμούλη, 2005, σ. 609-612.

ωραίο ταυτίζεται με το **αγαθό**, καθώς αμφότερα είναι αίτια ποιητικά και τελικά και αποτελούν και τα δύο κατηγορήματα της θείας φύσης. Το ωραίο για τον Ακινάτη είναι ένας τρόπος εκδήλωσης του αγαθού.

Στον στοχασμό του Ακινάτη το ωραίο αναφέρεται στη *γνωστική δύναμη* (*vis cognoscitiva*). Κατά συνέπεια ωραία είναι τα αντικείμενα που τέρπουν τις αισθήσεις μας. Συγκεκριμένα ο Ακινάτης αναφέρει: “Γι’ αυτό το λόγο το ωραίο συνίσταται στη δέουσα αναλογία· επειδή οι αισθήσεις μας τέρπονται από τα πράγματα που έχουν καλές αναλογίες, όπως από ένα πράγμα όμοιο με αυτές· διότι η αίσθηση, όπως και κάθε γνωστική δύναμη, είναι ένα είδος αναλογίας (*ratio*)”².

Στην προσπάθεια του Αυγουστίνου να ταυτίσει τα πρόσωπα της Αγ. Τριάδος με κάποιες από τις βασικές του έννοιες —λ.χ τον Πατέρα με την ενότητα, τον Υιό με την ισότητα, το Άγιο Πνεύμα με «τη συμφωνία ισότητας και ενότητας», ο Ακινάτης αποδίδει στο ωραίο μια ομοιότητα με την ιδιότητα του Υιού. Κατά τον Θωμά, το ωραίο περιλαμβάνει τρεις συνθήκες: ● **αρτιότητα ή τελειότητα** (*integritas*) ● **σωστή αναλογία ή αρμονία** (*proportio*) ● **λαμπρότητα ή ενάργεια** (*claritas*).

α. Η **αρτιότητα** είναι ολότητα, πληρότητα.

β. Η **σωστή αναλογία** ή **αρμονία** είναι λιγότερο προφανής. Έχει ωστόσο δύο σημασίες: μια στενή (μια ορισμένη σχέση της ποσότητας προς μια άλλη ποσότητα π.χ. διπλάσιο, τριπλάσιο) και μια ευρεία, που δηλώνει «κάθε σχέση ενός πράγματος προς ένα άλλο». Και με αυτή τη σημασία, μπορεί να υπάρχει αναλογία του πλάσματος προς το Θεό, στο βαθμό που σχετίζεται με εκείνον όπως το αποτέλεσμα με την αιτία του.

γ. Η **λαμπρότητα** ή **ενάργεια**. Με τον όρο *claritas* αποδίδεται από τον Θωμά η νεοπλατωνική παράδοση ότι το φως είναι σύμβολο της θείκης αλήθειας και ομορφιάς. Η ενάργεια μπορεί επίσης να συσχετιστεί μ’ εκείνο το «θάμβος της μορφής που καταυγάζει τα συμμετρικά μέρη της ύλης». Εν κατακλείδι, η τρίτη συνθήκη «συμφωνεί με την ιδιότητα του Υιού ως Λόγου, που είναι το φως και το θάμβος του νου», και στο ωραίο πρέπει να υπάρχει κάτι από αυτό το θάμβος, ειδάλλως η αναλογία δεν θα ίσχυε³.

² Σωτηρία Τριαντάρη-Μαρά, *Ιστορία της φιλοσοφίας. Από την αρχαιότητα στον μεσαίωνα*, ό.π. σ. 621.

³ C. Beardsley, *Ιστορία των Αισθητικών Θεωριών*, ό.π. σ. 96-7.

Τα τρία αυτά κριτήρια αποτελούν για τον Ακινάτη τις τρεις αισθητικές κατηγορίες, οι οποίες αποδίδονται στην έννοια *μορφή* (*forma*). Η έννοια αυτή είναι βασική στην αισθητική σκέψη του Θωμά, καθώς το ωραίο θεμελιώνεται επί της μορφής και για να ιδωθεί ένα πράγμα ως ωραίο θα πρέπει πρωτίστως να αξιολογηθεί από την άποψη του μορφολογικού αιτίου.

Στη μορφολογική αξία υποτάσσει ο Ακινάτης και την **τριάδα**, που ονομάζεται κανονιστική και συνίσταται από τον *τρόπο* (*Modus*), το *είδος* (*species*) και την *τάξη* (*ordo*). Πρόκειται για κατηγορήματα του αγαθού, τα οποία αυτομάτως γίνονται κριτήρια τελειότητας, η οποία κατ' ουσίαν ταυτίζεται με την πληρότητα πραγμάτωσης μιας μορφής. Επομένως, τέλειο είναι αυτό που έχει παρασταθεί και έχει υπάρξει αναγκαίο και πραγματώθηκε στη μορφή.

Η **μορφή** στον Ακινάτη λαμβάνεται είτε με την αριστοτελική έννοια της *εντελέχειας*, που σημαίνει ότι πρόκειται για τη δομική αρχή του πράγματος, το “*ενεργεία ον*”, την τελειότητα, τον προσδιορισμό του πράγματος. Ακολούθως μια άλλη σημασία της μορφής είναι εκείνη του *σχήματος* (*figura*). Με την έννοια αυτή η μορφή είναι ιδιότητα και αναδεικνύει τα ποσοτικά όρια ενός σώματος. Ο Ακινάτης χρησιμοποιεί ενίοτε την έννοια της μορφής για να ορίσει το δομημένο ον και όχι τη δομική αρχή των όντων. Εδώ η μορφή αποκτά τη σημασία της *ουσίας* (*essentia*), η οποία εν ολίγοις δεν είναι παρά η *υπόσταση* (*substantia*). Έτσι στην πραγματικότητα το κάλλος στηρίζεται στη μορφή και συγκεκριμένα στην υπόσταση του πράγματος⁴.

Γι' αυτό και το ωραίο, συνεχίζει ο Ακινάτης, πρέπει να οριστεί ως «αυτό που ευχαριστεί όταν το βλέπουμε». Κατά βάθος το ωραίο ταυτίζεται με το καλό, αλλά διαφέρουν λογικά, γιατί «το ωραίο αναφέρεται στη γνωστική ικανότητα», στα πράγματα που έχουν «σωστή αναλογία» και τέρπουν τις αισθήσεις. Έτσι, αφού «η γνώση επιτυγχάνεται με την αφομοίωση, και η ομοιότητα σχετίζεται με τη μορφή, από τη φύση του το ωραίο ανήκει στο μορφικό αίτιο»⁵.

Σε σχέση τέλος με το καλό, που απλώς ικανοποιεί την επιθυμία της *όρεξης* (π.χ. οσμές, γεύσεις), το ωραίο γίνεται αντιληπτό μέσα από πιο «γνωστικές» αισθήσεις, όπως η όραση και η ακοή, που υπηρετούν το λογικό (π.χ. ωραία θεάματα, ωραίοι ήχοι). Είναι λοιπόν φανερό ότι στο βίωμα του ωραίου αποδίδεται σαφώς γνωστική

⁴ Βλ. Σωτηρία Τριαντάρη-Μαρά, *Ιστορία της φιλοσοφίας. Από την αρχαιότητα στον μεσαίωνα*, ό.π. σ. 622.

⁵ C. Beardsley, *Ιστορία των Αισθητικών Θεωριών*, ό.π. σ. 92-94.

ικανότητα, όχι όμως υπερβατική αξία όπως με την πλατωνική ή πλωτινική έννοια: αυτό που γνωρίζουμε, για τον Ακινάτη, όταν βλέπουμε το άγαλμα ή τον πίνακα ζωγραφικής, είναι απλώς τα σχήματα και τα χρώματά τους⁶.

---

⁶ Αυτόθι, σ. 95.